

УДК 334.021

*В. А. Кручиненко,
здобувач, Навчально-науково-виробничий центр НУЦЗУ*

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

*V. Kruchynenko,
Candidate for a degree,
Training, Research and Production Center of the National University of Civil Defence of Ukraine*

FINANCIAL MECHANISM OF STATE SUPPORT FOR SMALL ENTERPRISES DEVELOPMENT

У статті проводиться порівняльний аналіз структурних елементів фінансового механізму державної підтримки малого бізнесу України і розвинених країн світу. В якості ключової особливості фінансового механізму державної підтримки малого бізнесу України, що відрізняє її від розвинених країн, обґрунтована орієнтованість на підтримку вже існуючих, діючих суб'єктів малого бізнесу. Найбільш слабким елементом в структурі механізму державної підтримки малого бізнесу України виділена нерозвиненість фінансової підтримки для початківців в підприємницькій діяльності, «start-up» проектів.

Загальновідомо, малий бізнес грає величезну роль в рішенні поточних соціально-економічних проблем і розширення зайнятості. У країнах з розвинутою економікою мале підприємництво є важливим ресурсом ліквідації дисбалансу в розвитку територій, боротьби з бідністю і розвитку інновацій. В той же час, виконання малим підприємництвом своїх функцій безпосередньо пов'язано з ефективністю державної підтримки в цих країнах. Розвиток малого підприємництва в західних країнах характеризується більш високою динамікою в порівнянні з Україною, оскільки органи державної влади усвідомлюють роль і значення підприємств малого бізнесу, що виражається в розвиненій системі підтримки на національному рівні.

Неможливим видається і пряме копіювання форм, принципів і механізмів підтримки малого підприємництва, що підтвердили свою спроможність в зарубіжних країнах оскільки неадаптований до українських умов переносимий зарубіжний досвід може не лише виявитися неефективним, але і мати негативні наслідки. Виділяється ряд особливостей умов функціонування українського малого бізнесу, що склалися за час його становлення в пострадянський період і, на наш погляд, що не втратили актуальність до теперішнього часу і відрізняють його від зарубіжних аналогів :

- прагнення до максимальної самостійності, тоді як значна частина зарубіжних малих підприємств працює на умовах субпідряду, франчайзингу і т. п.;*
- загальний низький технічний рівень і низька технологічна оснащеність у поєднанні зі значним інноваційним потенціалом;*
- прагнення успішно функціонуючих малих підприємств вийти за рамки локальних ринків, у тому числі і на міжнародні ринки.*

Одним з напрямів вдосконалення фінансового механізму державної підтримки малого бізнесу

запропонована адаптація до українських умов принципу селективності, що дозволяє оптимізувати витрати і ризики держави підтримки нових малих підприємств.

The article provides a comparative analysis of the structural elements of the financial mechanism of state support for small business in Ukraine and developed countries. As a key feature of the financial mechanism of state support for small business in Ukraine, which distinguishes it from developed countries, a well-founded focus on supporting existing, existing small business entities. The weakest element in the structure of the mechanism of state support for small business in Ukraine is the underdevelopment of financial support for beginners in business, "start-up" projects.

It is well known that small business takes on enormous importance in solving current socio-economic problems and expanding employment. In developed economies, small business is an important resource for eliminating imbalances in territorial development, poverty alleviation and innovation. At the same time, the performance of small businesses in their functions is directly related to the effectiveness of government support in these countries. The development of small business in Western countries shall be characterized by higher dynamics compared to Ukraine, as public authorities are aware of the role and importance of small businesses, which shall be expressed in a developed system of support at the national level. As a result, small business in these countries is currently the middle class of society, which serves as a platform for economic stability as a whole.

It also seems impossible to directly copy the forms, principles and mechanisms of small enterprises support that have proven their ability in foreign countries, albeit with the same state system, as unadapted to Ukrainian conditions portable foreign experience may not only be ineffective but also have negative consequences. There are a number of features of the conditions of functioning of Ukrainian small business, which developed during its formation in the post-Soviet period and, in our opinion, have not lost relevance to the present time and distinguish it from foreign counterparts:

- *combination of several activities within one small enterprise, the inability in most cases to focus on a single-product model of development;*
- *the desire for maximum independence, while a significant part of foreign small enterprises operate on a subcontracting basis, franchising, etc.;*
- *general low technical level and low technological equipment in combination with significant innovation potential;*
- *underdeveloped system of self-organization and infrastructure to support small business;*
- *the desire of successfully operating small enterprises to go beyond local markets, including international markets.*

One of the ways to improve the financial mechanism of state support for small enterprises is to adapt to the Ukrainian conditions the principle of selectivity, which allows to optimize the costs and risks of the state to support new small enterprises.

Ключові слова: *фінансовий механізм, державне регулювання, підприємництво, малий бізнес; державна підтримка; управлінський механізм, фінансові ресурси, принципи, методи державного регулювання економіки.*

Key words: *financial mechanism, state regulation, entrepreneurship, small business; state support; management mechanism, financial resources, principles, methods of state regulation of the economy.*

Постановка проблеми. *Малі підприємства є своєрідним індикатором загальної економічної ситуації у тій чи іншій країні. Ці підприємства першими реагують на коливання господарської кон'юнктури, зміни норми прибутку у різних галузях економіки. Водночас вітчизняна практика свідчить про недостатній рівень ефективності використання фінансових механізмів розвитку суб'єктів малого підприємництва, їх неадекватність умовам функціонування ринкового господарства. Саме тому фінансові механізми розвитку суб'єктів малого*

підприємництва сьогодні знаходяться у числі важливих фінансово-економічних проблем, від позитивного вирішення яких значною мірою залежить як доля самого малого підприємництва та і доля трансформаційних процесів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансової державної підтримки малого підприємництва приділяється значна увага науковців, практиків, представників органів державної влади. Серед вітчизняних науковців, які здійснили важливий вклад в дослідження проблем розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва, можна відзначити праці В.Д. Базилевича, О.І. Барановського, Л.О. Боцьори, З.С. Варналія, Т.Г. Васильціва, Л.І. Воротиної, С.Г. Дриги, Ю.Б. Іванова, Д.В. Ляпіна, Д.С. Покришки, М.О. Слатвінської та інших.

Метою статті є дослідження сутності та об'єктивної необхідності використання фінансових механізмів підтримки суб'єктів малого бізнесу, визначення проблем та перспектив застосування цих механізмів в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Мале підприємництво сьогодні є важливим невід'ємним структурним елементом сучасної ринкової економіки. У цьому контексті важко не погодитися з професором З.С. Варналієм, який зазначає, що «у ході еволюції ринкового господарства значення малого підприємництва зростає, що виявляється в перетворенні його у структуроутворювальний елемент ринкової економіки. Роль та функції малого підприємництва із загальноекономічних позицій оцінюються як один із найважливіших факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання. Його важлива функція – сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто воно відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту» [1].

Приміром, у Федеральній республіці Німеччини, мале підприємництво, незважаючи на наслідки світової фінансової кризи, залишається одним з секторів національного господарства, що найдинамічніше розвиваються. Державна підтримка малого бізнесу здійснюється програмно-цільовим методом. Базовими програмами Німеччини з розвитку малого підприємництва виступають «Концепція розвитку науково-технічної політики по відношенню до підприємств малого і середнього бізнесу», що забезпечує фінансову допомогу і «Стимулювання заощаджень для відкриття своєї справи», спрямована на формування умов для «start-up» проектів, відкриття власного бізнесу. Цими програмами передбачається механізм пільгового кредитування малого підприємництва на терміни від 5 до 15 років при досить низькій процентній ставці 5-8 % [3].

В цілях забезпечення виконання і контролю реалізації названих програм в Німеччині існує спеціалізований орган державної влади, що знаходиться в прямому підпорядкуванні уряду, - «Кредитна рада з відновлення». Слід зазначити, що усі правові акти, що регулюють діяльність і підтримку малого бізнесу, підлягають процедурам схвалення, узгодження і твердження торгово-промисловими палатами, що історично виникли в період зародження німецького капіталізму і що отримали нині розвиток до рівня Асоціації Германських торгово-промислових палат, які виконують інтеграційну функцію на підтримку інтересів підприємців, що входять в територіальні палати на державному національному рівні.

Доцільно підкреслити, що аналогічний фінансовий механізм, що забезпечує взаємодію держави і підприємницьких структур, поширюється і на інші країни Європейської спільноти. Сукупно асоціації торгово-промислових палат різних держав складають Об'єднання торгово-промислових палат Євросоюзу. При цьому, різні Програми державної підтримки малого підприємництва в Німеччині, як і у багатьох країнах Євросоюзу, націлені на підтримку, передусім, пріоритетних (наукомістких) галузей економіки, це дозволяє говорити про дію принципу селективності. Це підтверджується чітко позначеними напрямками діяльності малого бізнесу, що підпадають під можливості пільгового кредитування малого бізнесу у рамках названих програм.

Для Німеччини це малі підприємства: інноваційно-орієнтовані; будівельні, нівелюючі житлові проблеми; екологоорієнтовані; які беруть участь в розвитку депресивних регіонів. Окрім пільгового кредитування, поширений механізм проектного фінансування для малого підприємництва в галузях, що вимагають істотної модернізації виробничої діяльності. Слід зазначити, що і країни південно-східної Азії, що раніше мали статус тих, що розвиваються (Індонезія, Сінгапур, Тайвань і т. д.), отримали імпульс до економічного зростання, безпосередньо пов'язаний з розвитком малого бізнесу, - при зіставленні темпів динаміки росту малих підприємств видно пряма залежність розвитку економіки [2].

В той же час, представляється доцільним звернутися до досвіду США. Датою становлення системи державної підтримки малого підприємництва в США прийнято вважати 1932 р., як рік старту перших Федеральних державних цільових програм, у той час орієнтованих на субсидування тих, що потерпіли істотні збитки за час другої світової війни та малих підприємств. В результаті було забезпечено нівеляцію проблеми зайнятості, що ще раз підкреслює значення малого підприємництва в рішенні завдань соціально-економічного розвитку національної економіки. Практика США в створенні і розвитку цільових програм підтримки малого бізнесу, на наш погляд, є дуже цінний оскільки усі програми демонструють високу ефективність, за рахунок вагомого опрацювання і конкретизації механізмів їх реалізації.

Цільовою державною структурою, що представляє інтереси малого підприємництва і забезпечує зворотний зв'язок, в США являється, створена в 1953 р. і діюча по справжній момент, Адміністрація у справах малого бізнесу

(Федеральне агентство). Її філії розташовані не лише у базових економічних центрах, але і в усіх великих містах, дозволяють тим самим використати механізм державної підтримки в усіх штатах. Сама ж державна підтримка, здійснювана Адміністрацією у справах малого бізнесу і її філіями, виражається у формах інформаційно-технологічної підтримки, допомозі і наданні гарантій при отриманні кредитів, а також наявність власного бюджету дає можливість надання за його рахунок субсидій і кредитів малому підприємству. Крім того, в США функціонує спеціальний Адвокатський відділ, діяльність якого спрямована на правову підтримку малого бізнесу в Конгресі і судах [5].

Фінансовий механізм державної підтримки малого бізнесу в Україні так само, як в Німеччині і США, заснований на програмно-цільовому методі, а під державною підтримкою малого бізнесу розуміється економічне і організаційне забезпечення підприємницького середовища, що формує сприятливі умови для його розвитку. В Україні суб'єктами державної підтримки виступають органи законодавчої, виконавчої і судової влади на державному, регіональному і місцевому рівнях. Згідно Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні" основними принципами державної політики в цій області є:

- 1) розмежування повноважень по підтримці суб'єктів малого і середнього підприємництва між органами державної влади і органами місцевого самоврядування;
- 2) відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування за забезпечення сприятливих умов для розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- 3) участь представників суб'єктів малого і середнього підприємництва, некомерційних організацій, що виражають інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва, у формуванні і реалізації державної політики в області розвитку малого і середнього підприємництва, експертизі проектів нормативних правових актів України, правових актів органів місцевого самоврядування, що регулюють розвиток малого і середнього підприємництва;
- 4) забезпечення рівного доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до отримання підтримки відповідно до умов її надання, встановлених державних програм розвитку малого і середнього підприємництва, регіональних програм розвитку малого і середнього підприємництва.

Тут наочно ілюструються принципові відмінності в підходах до державної підтримки малого бізнесу в Україні і країнах з розвинутою ринковою економікою. В Україні, незважаючи на багаторічні дискусії, принципи державної підтримки однаково поширюються на суб'єкти малого і середнього бізнесу, тоді як в США вже давно саме мале підприємство спочатку є пріоритетним об'єктом фінансової і інформаційно-технологічної допомоги на державному рівні. Більше того, у США розвинена і конкретизована система критеріїв, по якій визначається масштаб бізнесу, що дозволяє класифікувати його як малий. Ці критерії досить відбивають принцип селективності (на якому також будуються програмні заходи у ФРН), і залежать від галузевої приналежності суб'єкта малого підприємництва і його виду діяльності. У одних секторах національного господарства, залежно від цілей, що стоять перед державою, визначальною є чисельність працюючих, в інших - розмір обороту і прибутку. Також неможливо погодитися з об'єднанням в одну категорію малого і середнього бізнесу для цілей і принципів державної підтримки, оскільки існують її особливості відносно малого бізнесу, що визначаються специфікою його функціонування, це такі, як: більш висока чутливість до змін економічної кон'юнктури; малий розмір, і як правило невисока якість ресурсів, що розташовуються; велика, в порівнянні з середнім бізнесом, уразливість при збільшенні постійних витрат.

Основною метою державної політики України по розвитку малого бізнесу Законом вказується сприяння суб'єктам малого підприємництва в просуванні вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на ринок України і ринки іноземних держав [4]. При цьому, ґрунтуючись на утриманні програмно-цільових документів різних рівнів влади, можна відмітити, що ставляться різні цілі державної підтримки малого підприємництва, які в найзагальнішому вигляді можна класифікувати як загальні і специфічні; у свою чергу, за територіальною ознакою їх реалізації можна виділити загальнонаціональні, регіональні і місцеві. Ця обставина дозволяє зробити висновок про необхідність підвищення узгодженості цілей фінансового механізму державної підтримки малого підприємництва, як це зроблено в розвинених країнах. В сукупності своїх базових елементів фінансовий механізм державної підтримки малого підприємництва України представлений законодавчо-правовою платформою, одним з головних векторів якої є усунення адміністративних бар'єрів; кредитно-фінансової складової, спрямованої на інвестиційну підтримку малого бізнесу; інформаційним забезпеченням і сприянням в захисті від корупційних дій і інших протиправних посягань.

Помітним елементом в фінансовому механізмі підтримки малого бізнесу виступають об'єднання середніх і малих підприємств (наприклад, в регіонах України, так само, як і в Німеччині, існують торгово-промислові палати), основна функція яких - вироблення спільних рішень по нівеляції виникаючих проблем в діяльності і організація взаємодопомоги в різних важких ситуаціях. Проте, як відзначалося вище, незважаючи на досить розгалужену структуру елементів механізму державної підтримки, мале підприємство в Україні так і не вийшло навіть на порівнянний рівень із зарубіжними аналогами. Ми вважаємо, що частина проблем, що перешкоджають його динамічному розвитку в загальній економічній системі народного господарства, формують, по-перше, відмітні особливості українського малого бізнесу; по-друге, деструктивна дія негативних чинників зовнішнього середовища, оскільки малий бізнес утворює особливий сектор економіки, що характеризується дрібнотоварним

виробництвом. В силу обмеженості ресурсів (сировинних, фінансових) цей сектор найбільш схильний до впливів зовнішнього середовища, тобто умов економічної, соціальної і політичної реальності, до яких малий бізнес адаптується в процесі своєї діяльності і які найбільшою мірою впливають на малий бізнес.

Бар'єри, що перешкоджають розвитку малого бізнесу, можна умовно розділити на зовнішні і внутрішні для його суб'єктів. Негативні зовнішні бар'єри в основному пов'язані з нерозвиненістю правової системи, стосунків власності і слабкою захищеністю підприємця, недостатньою визначеністю і непередбачуваністю макроекономічної ситуації, неадекватністю фінансової інфраструктури і монополізмом, що історично склався, на багатьох ринках. Внутрішні бар'єри - низький рівень підприємницької і менеджерської культури, спадщина старої структури і змісту економічної освіти. Попри те, що до справжнього періоду в Україні і її регіонах сформувалася певна державна система підтримки малого бізнесу, що виражається, передусім, в програмних заходах, її ефективність не можна визнати задовільною [6].

Успішний розвиток малого бізнесу істотно стримує недолік фінансових коштів. Банки у більшості випадків не зацікавлені в кредитуванні малого бізнесу. Сьогодні на перший план виходять проблеми, пов'язані з істотним відставанням кредитно-фінансової системи від вимог ринкової економіки і особливо її майже повною нездатністю забезпечити розвиток малого підприємництва. У рамках цієї статті ми спробуємо довести це на прикладі розгляду реальних можливостей сучасних заходів державної підтримки малого бізнесу, розроблених в період економічної нестабільності і виходу з неї. В якості новітніх ключових заходів державної підтримки малого бізнесу в питаннях фінансування виділимо: гранти початківцям на створення власного бізнесу; мікрофінансування; гарантійні поруки по кредитах, субсидії [3].

Стартові фінансові бар'єри або проблема необхідних для початку ведення бізнесу засобів були одним з найбільш значимих стримуючих чинників розвитку малого бізнесу ще на початку поточного століття, коли спостерігалася відсутність механізму надання ресурсів початкуючому підприємцеві. Таким чином, формування, хоч і далекого від досконалості, фінансового механізму стартової фінансової підтримки є позитивним фактом. Крім того, не проявив свою силу - і в економічному, і в соціальному плані - такий потужний чинник збільшення числа малих підприємств як ріст безробіття. Але, проте, офіційний статус працюючих, поки він діє, створює соціально-психологічний ефект, при якому люди відмовляються займатися іншою самостійною діяльністю, у тому числі пробувати свої сили у сфері малого бізнесу. Мікрофінансова діяльність - діяльність некомерційних організацій, створених для цілей забезпечення доступу малих і середніх підприємств і організацій інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва до фінансових ресурсів, за допомогою надання позик (кредитів) суб'єктам малого підприємництва [5]. Для доступу до цього виду підтримки також існує ряд умов, де одним з найскладніших здійснимих видається вимога до терміну фінансової діяльності позичальника.

Державні гарантії видаються найвищим органом виконавчої влади в особі її фінансового органу. Фінансовий орган підписує договір про гарантію з кредитором, після чого йому належать усі права і обов'язки гаранта. Гарант в особі фінансового органу зобов'язаний проводити фінансову перевірку принципала, а також перевірку активів, які пропонується використати в якості застави. Таким чином, існуюча в Україні нині система надання гарантій спочатку спрямована на надання підтримки тим господарюючим суб'єктам, які можуть надати достатнє заставне забезпечення, і для більшості суб'єктів малого підприємництва є недоступною.

Найслабкішим елементом в структурі українського механізму державної підтримки малого бізнесу України видається саме нерозвиненість фінансової підтримки для початківців. Ускладнений доступ до фінансових ресурсів, нерозвиненість державної системи гарантування кредитів для малих підприємств, що відкриваються, істотно знижують підприємницьку активність населення, не стимулюють створення нових малих виробництв. Отже, ключовою особливістю фінансового механізму державної підтримки малого бізнесу України, що відрізняє її від розвинених країн, можна рахувати орієнтованість на підтримку вже існуючих, діючих суб'єктів малого бізнесу. Вдосконалення діючого фінансового механізму державної підтримки малого бізнесу в сучасних умовах стає об'єктивною необхідністю, оскільки саме динамічний ріст малого підприємництва в зарубіжних країнах послужив імпульсом до розвитку їх економік і забезпечення соціально-економічної стабільності.

Список використаних джерел.

1. Варналії З. С., Васильців Т. Г., Покришка Д. С. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. Стратегічні пріоритети. 2016. № 2. С.49-54.
2. Другов О. О. Аналіз джерел фінансування розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Стратегічні пріоритети. 2008. № 4(9). С. 115-120.
3. Калмиков О. В. Фінансово-кредитний механізм сприяння малому підприємництву. Економічний вісник університету. 2015. Вип. 27(1). С. 173-178
4. Ломачівська І. А. Формування джерел фінансового забезпечення розвитку суб'єктів малого підприємництва. Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова. 2017. № 3-4. С. 37- 43.
5. Панасюк О. В. Фінансові механізми розвитку суб'єктів малого підприємництва України. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/157.pdf>

References.

1. Varnalii, Z. S. Vasylytsiv, T. H. and Pokryshka, D. S. (2016), "Priorities for improving the state policy of small business development in Ukraine", *Stratehichni priorityety*, vol. 2, pp.49-54.
2. Druhov, O. O. (2008), "Analysis of sources of financing the development of small and medium-sized businesses in Ukraine", *Stratehichni priorityety*, vol. 4(9), pp. 115-120.
3. Kalmykov, O. V. (2015), "Financial and credit mechanism to promote small business", *Ekonomichniy visnyk universytetu*, vol. 27(1), pp. 173-178
4. Lomachivska, I. A. (2017), "Formation of sources of financial support for the development of small businesses", *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnikova*, vol. 3-4, pp. 37- 43.
5. Panasiuk, O. V. "Financial mechanisms of development of small business entities of Ukraine", available at: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/157.pdf>

Стаття надійшла до редакції 20.08.2018 р.